

glavje.). — 3. V. K. Zworykin, L. G. Ramberg, L. E. Flory: *Television in Science and Industry* (1958). 4. Posrečno misel sem si sposodil od Thomasa Kuhna (1962). Da je zelo uporabna, nam kaže ne le primer Maxa Plancka (1858–1947), »začetnika« kvantne mehanike, ki pa se posledicam lastnega odkritja odločno upira, temveč tudi primer Williama Thomsona lorda Kelvina (1824–1907) in mnogih drugih. — 5. L. de Broglie med leti 1923–4 pripiše snovi valovne in korpuskularne lastnosti obenem. — 6. D. A. Hounshell: Dva pota k telefonu (*Scientific American*, 244. No 1. 1981.) — 7. Videofon razvija v H. E. Ives za Bell Telephone Laboratories. ZDA med leti 1927–30. Na Nemškem pa predstavi G. Krawinkel svoj dvolinijski televizijski sistem na razstavi radia v Berlinu 1929. Med leti 1936–40, torej že v letih vojne, pa nemška pošta uporablja javno telefonsko zvezo med Berlinom, Leipzgom, Nürnbergom in Münchnom. 8. Inženirstvo kot poklic: V drugi polovici 18. stol. so se na Angleškem pojavljale mnoge organizirane skupine ljudi, ki se niso toliko zanimale za znanost kot za napredek tehnologije. Takšna je bila »Lu-

mar Society of Birmingham«, kjer so sodelovali J. Watt, J. Priestley, E. Darwin in drugi. Okrog leta 1871 pa ustanovijo družbo »Smeatonians«, ki jo poleg J. Smeatona obiskuje tudi Robert Stevenson. Ta družba utre pot za The Institution of Civil Engineers (1818), ki si leta 1828 pridobila Royal Charter. Tako si inženirji na Angleškem že v generaciji, ki sledi Napoleonovim vojskam, pridobijo družbeno priznanje. V drugih krajih Evrope in v slovensko govorečih deželah pa bo treba počakati »izumiteljske mrzlice« poznega 19. stol., da bo uveljavila inženirje. — 9. Te podatke povzemam po 22 tipkanih strani dolgem Codellijevem angleško pisanem tekstu, shranjenem v Arhivu SRS (graščina Turn, št. 19). Glede na jezik pisanja in na pečat odvetnika Abrahamsona iz Berlina sklepam, da gre za dopis, poslan v ZDA v zvezi z uveljavljanjem patentne zahteve okoli leta 1928. Preseneča pa nenavadno veliko število tiskarskih napak v tekstu. — 10. Patentni spis br. 7546 Kraljevine Jugoslavije (7. 6. 1929). Srbo-hrvaški tekst sem ob prevodu moderniziral, meni nerazumljive (manj pomembne) Codellijeve misli pa označil s pikicami (...).

RAZSLOVENJANJE SLOVENSКИH VOJAŠKIH ENOT V KRALJEVINI SHS S PRIMEROM MARIBORSKEGA PEŠPOLKA

JANEZ SVAJNCER

Založba Komunist izdaja Zbrana dela Josipa Broza-Tita in ta celoviti pregled Titovih pismenih besedil sili k marsikateremu novemu razmišljanju. Med drugim sestavki sekretarja KPJ govore o odnosu partije do vojske v stari Jugoslaviji. Titove besede opredeljujejo oboroženo silo monarhije in dobesedno kličejo k nadaljnjemu obravnavanju načetih vprašanj. Eno izmed njih je prav gotovo večnarodna sestava vojske ali bolje rečeno način organiziranja armade, ki so jo sestavljali pripadniki različnih narodov in narodnosti.

Naš prispevek bo segel nekoliko nazaj, v čas nastanka skupne vojske kraljevine SHS. Ob primeru Mariborskega pešpolka se da spremljati pot, ki je pripeljala do »jedinstvene« vojaške organizacije. Prav gotovo bi temeljit zgodovinopisni pristop k tem vprašanjem terjal drugačne vire, kot so bili na razpolago, in tudi temeljitejše in širše jugoslovanske razmere obsegajoče delo, kljub temu pa je obravnavani primer zelo zgovoren. V bistvu gre za spremljanje nastajanja novega »45. puka«, kot ga je predstavil major

Ivan J. Krpan¹ leta 1926 v svoji knjigi »Istorija 45. pešadijskega mariborskega puka 1918 do 1923«.

Razmeroma veliko preučevanj je že veljalo nastanku skupne jugoslovanske države po prvi svetovni vojni. Za nas Slovence je z vojaškega vidika zlasti zanimivo obdobje bojev za slovenske meje 1918–19. Ob politično-vojni plati dogodkov preradi pustimo ob tem v ozadju za vsak narod nadvse pomembno dejstvo, da je takrat dejansko nastala določena oblika slovenske narodne vojske. Prvega novembra 1918 je Rudolf Maister stopil pred zbrane vojake in častnike avstroogrškega 26. pehotnega strelskega polka in Slovence pozval, naj ostanejo pod orožjem. Ob mariborskem narodnem svetu ni imel za seboj nobene druge avtoritete, ki bi dajala temu dejanju kakršenkoli neslovenski značaj. Takrat uporabljenej pojem »Jugoslavija« ni ustrezal kasnejši in tudi današnji predstavi o tem poimenovanju in se je nanašal na Slovenijo v sklopu južnoslovanskega dela Avstro-ogrške monarhije. To je bila država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je nastala 29. oktobra 1918

in je obstajala en sam mesec dni do prvega decembra 1918, ko je prišlo do združitve v Kraljevino SHS (Srbov, Hrvatov in Slovencev). Nastala je nova država, ki je sprva pustila dotedanjo vojaško organizacijo in je šele počasi in zato na prvi pogled nevsiljiv postopek naredil iz slovenskih vojaških enot del velikosrbske vojaške organizacije Kraljevine SHS in kasnejše Kraljevine Jugoslavije.

Dovolj dobro sliko o tem procesu bi lahko dalo samo študiranje arhivskega gradiva in temeljita osvetlitev teh vprašanj v okviru celote političnega dogajanja v državi. Te vrstice nimajo ne možnosti in ne namena, da bi segle tako daleč. Gre samo za skromen poizkus pokazati s primerom Mariborskega pehotnega polka, kako je ta slovenska vojaška enota izgubila svoj slovenski narodni značaj in postala ena izmed mnogih enot enotne vojske Kraljevine SHS, ki ni bila nič drugega kot nekdanja srbska vojska v novi državi. V bistvu je čudno, kako je lahko tako tiho in brez odporov izginila v nič slovenska vojaška enota, ki je svojo vrednost in odločnost dokazovala ves čas od prvega novembra 1918 dalje. Kako je mogoče, da so naše takratne stranke v novi državi žrtvovale tudi svojo vojsko? Če bi šlo za neke, samo na papirju živeče in v zraku lebdeče formacije, bi bila razlaga dosti lažja. Tako pa smo Slovenci že ob nastanku nove države, ki naj bi nas osvobodila po tisočletnem nemškem jarmu, izgubili svojo oboroženo silo. Preveč pomenostavljeno bi bilo reči, da so Maistrove in druge takratne podobne enote predstavljale zgolj slovensko »narodno« vojsko. S tako razlago se ne bi dalo odgovoriti na vprašanje, zakaj so bili fanje in možje po štiriletnem dolgem krvolitju še vedno pripravljeni ostati pod orožjem. Bojevati se za Jugoslavijo, je za večino prostovoljcev pomenilo bojevati se za lepše življenje. Lepše življenje pa je imelo svojo narodno in socialno vzporednico, pravzaprav sta jim bili obe samo del velike celote. Slovenskogoriških in podravskega kmetskih fantov, ki so imeli večino v Mariborskem pehotnem polku, prav gotovo niso poklicala pod orožje samo gesla o prazni »narodni« svobodi.

S koncem prve svetovne vojne je razpadla tudi stara avstro-ogrška vojaška organizacija. Nekaj besed je vendarle treba zapisati tudi o njej. Njena razredna monarhistično buržoazna in nemško-madžarska narava je bila nesporna, kljub temu pa ne moremo prezreti nekaterih pozitivnih dejstev. V spominih slovenskih veteranov je mogoče brati o »slovenskih« polkih, kot jih je nekoč imenovalo tudi slovensko časopisje. Dejansko so obstajale avstro-ogrške vojaške enote, ki jih

je kot narodne opredeljevala sestava moštva. Najbolj je to mogoče videti s primerom pehotnih polkov. Iz let po napoleonskih vojnah je imela Kranjska svoj 17. pehotni polk. Njegov naborno območje je bila Kranjska in ker je bila to večinoma slovenska dežela, so tudi polk večinoma dopolnjevali Slovenci. Tudi podčastniki so bili v večini Slovenci (drugo vprašanje je stopnja njihove narodne zavednosti), ki so se rekrutirali iz moštva. Občevalni jezik med vojaki samimi in med vojaki ter podčastniki je bil slovenski, razen nujno potrebnih izrazov nemškega vojaškega drila. Častniška sestava je bila razredno daleč od moštva, vzvišena, veliko bolj narodno pisana in nemško obarvana. Temeljito pa se je njena podoba spremenila v jarkih prve svetovne vojne, ko so častniške vrste izpopolnili številni narodno zavedni rezervni oficirji. Ti so se s svojimi vojaki pogovarjali slovensko in pri tem jih tudi ni nihče oviral. Maršbataljoni slovenskih polkov so korakali skozi mesta na fronto proti Italiji z razvito slovensko zastavo, peli slovenske pesmi in tako dalje.

Že ob prelomu stoletja je avstro-ogrška vlada spoznala, da ji lahko vez med vojaštvom in domačim krajem stoji kot ovira pri uporabljanju vojske v političnem dogajanju. Ob rastoči moči proletariata je bilo treba vojaštvo vedno pogostejše pošiljati v kraje, kjer so grozili delavski nemiri. Lahko pa se zgodi, da vojaki ne bi bili pripravljeni nastopiti z orožjem proti svojim bratom. Vojaki v domačih krajih niso šli tudi v račun raznarodovalnih teženj. Tako je moral leta 1893 kranjski polk iz Ljubljane v Celovec, celovski 7. pešpolk je moral v hudó nemški Gradec in graški povsem nemški 27. pešpolk je prišel v Ljubljano. Spremembe so bile obrazložene z nedoločnimi frazami o tem, kako je bivanje v domačem kraju škodilo »vojakovemu obzorju«. Kako koristne pa so bile spremembe za vlado, se je pokazalo v Ljubljani najočitneje ob slovenskih demonstracijah leta 1908. Vojaki graškega pešpolka so brez pomisleka streljali v demonstrante in ubili Adamiča in Lundra. Enako politiko pri razmeščanju polkovnih kadrov je ubrala Avstro-ogrška v letih prve svetovne vojne, ko se je bala zaradi vedno močnejšega narodnega in revolucionarnega vrenja morebitnih vezi med vojaštvom in domačim prebivalstvom.

Kljub temu pa lahko rečemo, da so slovenske enote narodne vlade za Slovenijo po prvi vojni nastale iz nasledstva slovenskih polkov v stari Avstriji. Novi Ljubljanski polk je nastal iz slovenskega jedra bivšega 17. pešpolka in 7. ter 20. lovskega bataljona v Ljub-

ljani. Slovenski planinski polk je nastal iz 2. gorskega strelskega polka v Ljubljani, celjski polk je nastal iz 87. pehotnega polka v Celju. Tržaški polk je nastal iz bivšega 97. pešpolka in 5. strelskega polka v Novem mestu. Konjenica v Mariboru je bila vezana na slovensko izročilo 5. dragonskega polka. Podobno je bilo s topniškimi in drugimi enotami. Kako močna je bila povezanost s staro-

nemškemu pritisku ostala v polku živa slovenska zavest, je popisal v svoji knjigi Zvesta četa Fran Roš.

Te vrstice niso slučajno v okviru sestavka, pač pa skušajo povedati, kako so Slovenci v novi državi po prvi svetovni vojni v vojaškem smislu dejansko prišli z dežja pod kap. »Slovenski« polki so ostali samo spomin. Težko je sicer primerjati raznarodovalno politiko veli-

Fotografija avstrijskih vojakov - Slovencev, ki si podobne v kasnejši velikosrbski jugoslovanski kraljevi vojski ne bi mogli zamisliti niti v miru, kaj šele v vojni. Fotografija je nastala najverjetneje leta 1917 ali zgodaj leta 1918. Slikali so se vojaki pretežno slovenskega 17. pešpolka v Judenburgu. Fotografijo je poslal domov vojak 17. pp. Anton Rant in po besedah, namenjenih svojem, se da sklepati, da je na sliki prištabna enota tega polka. Nad vojaki je razvita velika zastava v slovenskih narodnih barvah. V njej je še pomanjšana prava polkovna zastava. Veliko vojakov na sliki svojo narodno pripadnost izpričuje tudi z narodnimi trakovi na kapah. Dva vojaka v zadnji vrsti imata majhni slovenski zastavici zatak-njeni tudi v puškinih ceveh. Fotografijo te vrste bi zaman iskali med vojaškimi fotografijami iz staro-jugoslovanskih let, ki bi naj »osvobodila« tudi slovenskega vojaka. Velikosrbska vojaška organizacija je dušila vsako kal narodne svobode v ljudeh

avstrijskimi polkovnimi predhodniki — slovenskimi polki — je pokazalo tudi naše časopisje leta 1919. V novi državi je spomladi po porazu prve koroške ofenzive pisalo o »cesarjevičih«, ki so zbežali kot zajci. V prvi svetovni vojni je namreč kranjski 17. pešpolk dobil ime po imejitelju (imejitelj je bil neke vrste častni pokrovitelj) »cesarjeviču« Otonu Habsburškem.

V primeru vojakov iz Maribora in okolice podoba ni bila tako preprosta, ker je naborno okrožje mariborskega 47. pešpolka deloma segalo tudi na nemške štajerske kraje. Zato pa je bil skoraj povsem slovenski mariborski 26. domobranski pehotni polk, kot je to bil v Ljubljani 27. domobranski pehotni polk, med vojno poimenovan kot 2. gorski strelski polk. Jedro mariborskih Maistrovih borcev je bilo iz prej omenjenega 26. strelskega pehotnega polka. Nemški del mariborskega 47. pešpolka je moral Maribor zapustiti, nekateri častniki in del moštva pa so se pridružili Maistru. Kot prostovoljci so prišli v Maribor in na Koroško mnogi pripadniki pretežno slovenskega celjskega 87. pehotnega polka, ki se je med prvo svetovno vojno proslavil v trdih in krvavih bojih na soški fronti, zlasti na Svetem Gabrijelu. Kako je kljub

kosrbske in nemškoavstrijske buržoazije, kljub temu pa sta obe vodili k enakemu cilju — k raznarodovanju.

Po mobilizaciji je general Maister formiral pehotni polk, ki mu je dal ime »Mariborski pešpolk« (tako je z besedo »pešpolk« ohranil že v stari Avstriji uveljavljeno slovensko poimenovanje za tovrstne vojaške enote). Polk je imel tri bataljone s po štiri četami. Vsaka četa je imela tri pehotne vode in en vod lahkih strojnic s štirimi strojnici. Polk je imel še četo težkih strojnic, tehnično četo in dopolnilni bataljon z dvema četama. Polk je bil v celoti organiziran in opremljen 21. novembra 1918. Slovesno je prisegel. Za poveljnika je bil imenovan podpolkovnik Avgust Škabar. Iz spiska vseh častnikov polka z dne 21. novembra 1918 se da po imenih sklepati, da ni bilo niti enega častnika srbske narodnosti. Vseh častnikov je polk štel 85. Formacija čete v Mariborskem pešpolku je bila naslednja: četa je imela poveljnika, tri vodne častnike, 1 narednika, 4 podnarednike, 12 korporalov, 12 frajtarjev in 105 vojakov. General Maister je zaradi svoje mobilizacije sicer dobil od poverjenika za obrambo takratne ljubljanske vlade ukor, vendar se nanj ni oziral.

Delovanje tega polka je bilo že popisano in ni treba ponavljati znanih podatkov, ki za obravnavo naše teme tudi niso potrebni. Dodati pa moramo, da je posrbljanje slovenskih vojaških enot potekalo od zgoraj navzdol. Novembra 1918 je Maistrovo poveljstvo dobilo rang brigadnega poveljstva z imenom Štajersko obmejno poveljstvo. Njegov poveljnik je bil general Maister, načelnik štaba major Jernej Ankerst. Pred tem je bilo v Ljubljani ustanovljeno II. vojno okrožje kot vojaško izvršni organ narodne vlade, a za poverjenika za vojsko postavljen rezervni kapetan dr. Lovro Pogačnik. Kot načelnik štaba mu je bil dodeljen generalštabni podpolkovnik Ulmansky.

Začetek konca slovenske vojaške organizacije je bila ukinitve poveljstva II. vojnega okrožja v Ljubljani, do katere je prišlo s prvim februarjem (Krpan navaja kot datum četrti februar) 1919. Z ukazom poveljstva srbske kraljeve vojske dne 22. XII. 1918 je bilo namesto poveljstva II. vojnega okrožja ustanovljeno poveljstvo Dravske divizijske oblasti. Temu poveljstvu so bile podrejene vse enote na slovenskem ozemlju. Za poveljnika je bil imenovan srbski kraljevi general Krsta Smiljanić. Tako je v času prve neuspele aprilsko-majske koroške ofenzive leta 1919 slovensko vojaštvo že sodilo v okvir enotne vojaške organizacije Kraljevine SHS, čeprav so slovenske enote še vedno obstajale. Pred drugo ofenzivo je prišlo do reorganizacije Mariborskega pehotnega polka, toda iz imenskega pregleda častnikov polka z dne 23. maja 1919, torej pred ofenzivo, se še vedno da sklepati, da je polk ohranil svojo prvotno slovensko sestavo. Vse za drugo koroško ofenzivo pripravljene enote so bile razporejene v pet odredov. Štirim so poveljevali častniki srbske kraljeve vojske in samo Labotskemu odredu slovenski general Maister. Trije bataljoni Mariborskega pešpolka so z enim bataljonom Tržaškega pehotnega polka, z oddelkom konjenice, z gorsko baterijo Celjskega topniškega polka, z eno težko havbično baterijo in s telefonskim vodom sestavljali prej omenjeni Labotski odred.

V ofenzivi je poveljevala vrhovna komanda iz Beograda. Sodelovale so enote Dravske divizije in deli Savske divizije. Povelje za napad je dal poveljnik IV. armadne oblasti general Boža Janković. Pred napadom je dodal Labotskemu odredu svoje povelje še general Maister. Po ofenzivi tovrstnega Maistrovega akta že ni bilo več. Vojakom se je zahvalil poveljnik IV. armadne oblasti general Boža Janković. »Junaci! Naredbom mojom Dj. O. Br. od 27. maja ove godine pozvao sam Vas na oružanu akcijo protiv naših vaz-

dašnih neprijatelja Austro-Nemaca... Vi ste se junaci ovome mome pozivu i naredbi sa puno gotovosti i požrtvovanja svesrdno odazvali i to uprav onako, kako sam uvek sa pouzdanjem na Vas računao...«. V njegovih besedah ni bilo niti enega stavka, ki bi dal slutiti, da se ne obrača samo k svojim srbskim enotam. Ob odlikovanjih in pohvalah Mariborskemu pehotnemu polku je bilo poudarjeno, da so podeljene za zasluge ob drugi koroški ofenzivi. Podeljena so bila odlikovanja prejšnje Kraljevine Srbije, ki so postala tudi odlikovanja nove Kraljevine SHS.

Pri tem se je pomembno ustaviti še ob posebnem vprašanju. V nastajanju skupne vojaške organizacije Kraljevine SHS je imel dobesedno prelomni pomen aprilsko-majski neuspeli napad na Koroškem. Slovenske enote so bile povsem poražene. Še isti mesec je bila izvedena druga koroška ofenziva, ko je poleg slovenskih enot sodelovalo tudi nekaj neslovenskih enot. Ofenziva je povsem uspela. Ne da bi se spuščali v vprašanja povečanega števila in podobnim razlogom, ki so prispevali k uspehu druge ofenzive, se velja ustaviti ob vprašanju o vzrokih poraza prve koroške ofenzive. Lojze Ude posebej poudarja,² da se pri tem predvsem ne sme poenostavljati, in ima prav. »Poraz slovenske vojske na Koroškem konec aprila in v začetku maja je pokazal, da v tem mesecu Slovenci niso bili tako močni, da bi sami zavzeli slovensko Koroško. Priti so morali na pomoč Srbi. To je poslabšalo notranjepolitični položaj Slovencev v Jugoslaviji,« zapiše Ude nekaj strani dalje pomembno misel.³ Ob tem pa utemeljeno ovrže trditve, da je bila neuspela ofenziva v vojaškem smislu samo slovensko »delo«. Dravska divizijska oblast z generalom srbske kraljeve vojske Smiljanićem je začela formalno in dejansko poslovati že prvega februarja. Ude zapiše, da so ji »od tega dne dalje poveljniki slovenske vojske pošiljali poročila o vseh važnejših dogodkih in opažanjih na fronti dravske divizijske oblasti«. ⁴ Dravska divizijska oblast je tudi odobrila dispozicije za potem neuspelo ofenzivo.⁵ Zato je toliko bolj začudenja vredna v ohranjenih spisih Dravske divizijske oblasti zapisana kritika vodstva slovenske vojske v bojih konec aprila 1919 in v začetku maja 1919.⁶ Ali bi bilo potemtakem mogoče sprejeti vojaško povsem nelogično razlago, da je bilo poveljstvo Dravske divizijske oblasti zgolj opazovalec dejavnosti enot svoje divizije? Če ne upoštevamo razmerja sil s sovražnikom, je uspešnost bojnega delovanja enote, morala borcev in vse drugo, kar je potrebno za zmago, predvsem

odvisno od vodstva in vodenja enote. Vodenje pa se v vojski vedno začel zgoraj in nikoli ne na sredi lestvice hierarhije vojaške organizacije. Ob upoštevanju tega dejstva je takoj lažja razlaga vprašanja, zakaj so bili tako slabi uspehi bojevanja slovenskih enot v prvi koroški ofenzivi, ko pa so te iste enote v nekaterih primerih celo izjemno pogumno stale pred sovražnikom v mesecih pred ofenzivo in, kot smo že zapisali, v ponovni ofenzivi ob koncu istega meseca.

Z ukazom ministra vojske in mornarice z dne 1. junija 1919 je bila 25. junija 1919 opravljena demobilizacija vseh obveznikov, ki so bili starejši kot 38 let, vendar ta ukrep še vedno ni posegel v polkovno narodno sestavo Mariborskega pešpolka.

Že tretjega julija 1919 pa je polk dobil ukaz vrhovne komande in poveljnika Dravske divizijske oblasti z dne 30. junija 1919, da s 15. julijem 1919 preneha obstajati ime Mariborski pehotni polk. Od tega dne dalje ima polk novo ime »45. pešadijski puk«. Tako je s 15. julijem 1919 začetek konca slovenskega »Mariborskega pešpolka«. Z vključitvijo v velikosrbski sistem vojaške organizacije Kraljevine SHS so bili omogočeni naslednji koraki, ki so polku povsem odvzeli slovenski značaj.

Vprašati pa se je treba, kako je to in druge spremembe sprejelo moštvo. Ne smemo pozabiti, da je 22. julija 1919 izbruhnil v Mariboru velik vojaški upor. V njem so imeli pomemben delež tudi vojaki Mariborskega pešpolka. Pred uporom je že 19. julija 1919 neki deseterik Mariborskega pešpolka izjavil v pralnici perila v Vetrinjski ulici, da mariborski vojaki pripravljajo preobrat, ker nočejo kralja. Tudi v znani in že objavljeni uradni beležki o uporu z dne 23. VII. 1919 je na prvem mestu zapisano, da je prišlo do upora zato, ker vojaki ne marajo kralja Petra. Drugi vzrok je bila zahteva po povečanju mezde in tretji zahteva po republiki. Iz teh in drugih gesel v uporu je bil jasno razviden izraz nezadovoljstva s centralistično vladavino velikosrbske buržoazije in monarhije, kot je ugotovil že raziskovalec tega upora dr. Milan Ževart. Dejansko pa se je ob ugotovljenih opredelitvah upora težko živeti v kožo vojakov in častnikov Mariborskega pešpolka v času izgubljanja njegove slovenskosti. Vojaki so pot v okvire enotne vojske kraljevine SHS skoraj gotovo čutili v vsakdanjem življenju. Vzdušje prostovoljne pripravljenosti pri izpolnjevanju nalog iz zime 1918—19 se je spremenilo znova v zakontnosti vsakdanjega kasarniškega drila. Z uveljavljanjem pripadnosti kralju Petru se je izgubljala na-

rodnoobrambna ost slovenske vojske, razen tega pa je znova zazijal prepad med vojaki in častniki, kar je značilnost odnosov v katerikoli vojski po prenehanju vojnih preizkušenj, ki družijo vojake in oficirje. Beg nekaterih vojakov po neuspelem uporu v Avstrijo lahko razlagamo tudi kot dokaz dejstva, da so v novih razmerah gledali drugače tudi na Avstrijo, kamor so zbežali. Če bi jim bilo zgolj do dezerterstva, bi to lahko storili že prej. Tudi samo strah pred posledicami zaradi sodelovanja v uporu ne bi mogel biti dovolj močan razlog za pot k »sovražniku«. Upor v celoti je bil najmočnejši izraz nezadovoljnosti slovenskega vojaštva z novim življenjem v novi državi in razočaranja ob izgubljenih predstavah o Jugoslaviji — narodnih in razrednih. Drugače si ni mogoče razložiti, da samo nepomemben del slovenskega vojaštva ni sodeloval v uporu ali vsaj pri segnil z uporniki.

Ne pozabimo, da bi lahko razlogi, ki so popeljali v upor vojake slovenskih enot, enako vplivali tudi na neslovensko enoto — vojake 36. karlovškega pešpolka — vendar niso. Karlovčani so bili tisti, ki so zatrli upor slovenskega vojaštva.

Prvega avgusta 1919 so bili odpuščeni vsi vojaki letnika 1899. Tako se je število vojakov v polku zelo znižalo, pričelo pa se je s pospešenim odpuščanjem rezervnih častnikov starejših letnikov. Tretjega septembra 1919 je imel polk še 51 častnikov, 367 podčastnikov, 131 kaplarjev in 1218 vojakov.

Ob tem velja dodati, da je bil letnik 1899 maja 1920 spet vpoklican. Vojaška služba v Avstriji mu ni bila priznana, v slovenskih vojaških enotah pa šele od prvega februarja 1919 dalje. Tako je Kraljevina opredelila začetek delovanja Dravske divizijske oblasti kot nastanek skupne vojske Kraljevine SHS.⁷ Na doslužitev vojaškega roka pa bivši pripadniki slovenskih polkov niso bili vpoklicani k svojim enotam. Tako so se morali v urjenju najprej privaditi srbohrvaškemu jeziku.

Februarja 1920 je polk zapustil položaje ob severni meji in se zbral v Mariboru. Ob odhodu s fronte je general Maister naslovil na polk posebne besede slovesa. »Gospod podpolkovnik Škabar, Vaš polk je prvi slovenski polk, ki si je sam pričel pisati svojo jugoslovansko zgodovino takoj po prevratu. Vaš polk ni samo osvoboditelj Maribora, temveč tudi osvoboditelj tistega dela Štajerske, ki si ga je hotel nasilno prisvojiti grabežljivi Nemec...«, je med drugim zapisano v teh Maistrovih besedah. Najbolj očitno pa je, kako težko je generalu slovo od »njegovega«

Se neobjavljena, tudi nepojasnjena, vendar zelo bojevit fotografija enote slovenske vojske iz bojev na Koroškem. Najverjetneje je nastala maja 1919. Napis pod smrtno glavo in prekrizanimi ročnima grnatama pove, da gre za vojaške »jurišne čete«. Simbol jurišne čete je enak tistemu, ki so ga nosili tudi slovenski pripadniki avstro-ogrskih jurišnih enot v prvi svetovni vojni. Tudi noža, ki ju držita vojaka v ospredju, sta značilna jurišna noža iz bojev na Soči in v tirolskih gorah. Zato pa so uniforme vojakov, podčastnikov in častnikov na fotografiji značilne za slovensko vojsko po prvi svetovni vojni. Čeprav ni potrjeno, so skoraj gotovo na sliki vojaki jurišne čete Ljubljanskega odreda, ki ji je poveljeval nadporočnik Jakob Potočnik

polka. Po svoje pa so Maistrove besede zelo zgovorne; od poudarjanja slovenskosti polka do njegovih zaslug. Videti je, da mu ni bilo lahko, ko se je poslavljajal od svoje enote, po drugi strani pa je bil že tako brez moči v mašineriji nove enotne vojske, da mu kaj drugega ni preostalo. Sprijaznil se je tudi z novim polkovnim imenom. Ali bi lahko od njega pričakovali kaj drugega? O tem je pretežno soditi...

Štiriindvajsetega marca 1920 je regent Aleksander podpisal ukaz s katerim je ukazal, da se od 5. aprila do 5. maja opravi popolna demobilizacija. V ukazu z dne 31. marca se je Aleksander obrnil k vsem demobiliziranim vojakom. Njegove besede so veljale dejansko srbski vojski — osvoboditeljici in nikomu drugemu. Prebrali so jih seveda tudi v Mariboru.

Tako je bilo med demobilizacijo odpuščenih iz 45. polka 10 rezervnih častnikov, 4 naredniki, 13 podnarednikov, 57 kaplarjev in 1276 vojakov. Polk je dal 1360 pripadnikov in dejansko izgubil skoraj vse svoje število. Začela se je spreminjati tudi nacionalna podoba častniškega in podčastniškega zbora. Izmed treh bataljonov sta dva bataljona dobila srbska poveljnika. Kadrovske posegi so segli celo tako daleč, da je dotedanjega polkovnega poveljnika podpolkovnika Škabarja, ki se je izkazal ob koroški ofenzivi, zamenjal pridošli polkovnik Panta M. Draškić. Da je bila degradacija čim bolj očitna, je bil podpolkovnik Škabar imenovan za pomočnika poveljnika polka, torej za pomočnika svoje še včerajšnje dolžnosti. Spreminjala se je še nadalje narodnostna podoba častniške sestave. Brez vsiljivega enkratnega očitnega reza so bili zdaj eden zdaj drugi izmed slovenskih častnikov premeščeni iz polka na

druge dolžnosti. Temeljito pa je spremenil polk tudi sestavo moštva. Devetindvajsetega junija 1920 je prišlo na odslužitev vojaškega roka v polk 169 rekrutov iz pančevskega vojaškega okrožja, drugega julija pa še 122 rekrutov iz vojaškega okrožja Sremska Mitrovica, 46 rekrutov iz mostarskega in 270 rekrutov iz vojaškega okrožja Karlovac. Tako je polk postal narodno mešan. Petega julija je prišlo še 48 rekrutov iz petrinjskega vojaškega okrožja. Povsem razumljivo, da je taka podoba nacionalne sestave terjala enoten poveljevalni jezik in tudi enoten sporazumevalni jezik. tudi narodno še tako zaveden slovenski častnik se ne bi mogel obračati k svojemu moštvu drugače kot v srbohrvaščini. Tako je v povsem tuje jezikovno okolje prišlo tudi 320 rekrutov iz mariborskega vojaškega okrožja, ki so prišli v polk 20. avgusta 1920. Rezervni častniki, ki so bili dejansko bojno jedro polka, so bili demobilizirani. V vojski so ostali častniki — Slovenci, ki so se odločili za poklicno vojaško kariero. Ta je od njih terjala prilagoditev odnosom v vojski, ki so jih lahko v procesu razslovenjanja polka tudi sami spremljali. Tako se z odločitvijo za poklicno vojaško pot niso odločali za nekaj njim neznanega. Dobro so vedeli, da nova vojska nima nič več skupnega s slovenskimi enotami iz let 1918/19 in da se bo v službi treba odpovedati tudi svojemu jeziku. K temu so pripomogle tudi namestitve po garnizijah daleč od Slovenije. Skoraj praviloma je vsako povišanje prineslo tudi novo razporeditev. Tako je višji čin odtehtal dejstvo, da je bilo treba odriniti na pot v garnizije na jugu države. Položaj slovenskih častnikov v vojski Kraljevine SHS in Kraljevine Jugoslavije je vprašanje, ki ne zadeva samo 45.

polka, temveč celotno vojsko in položaj vseh nesrbskih častnikov v njej. Od oficirjev se je terjala nacionalnost. Beseda je imela takrat drugačen pomen, kot ga ima danes. Država je imela en narod s tremi plemeni, torej je bil nacionalizem zavest o pripadnosti temu »narodu«, ki je bil poistoveten tudi s skupno državo. Biti Hrvat, Slovenec ali Srb pa je pomenilo samo pripadati enemu izmed plemen tega »naroda«. Ta nacionalizem (lahko bi mu rekli tudi državnostvornost) je imel vse značilnosti velikosrbsstva. Začelo se je pri jeziku, pripeljalo celo tako daleč, da so se slovenski častniki podpisovali v cirilici, posebej pa je bilo določeno, da se morajo odpovedati pisanju svojih priimkov na nefonetičen način. Tako bi se moral Mirko Pleiweiss iz stare zavedne slovenske družine podpisovati samo še kot Plajvajs in podobno.

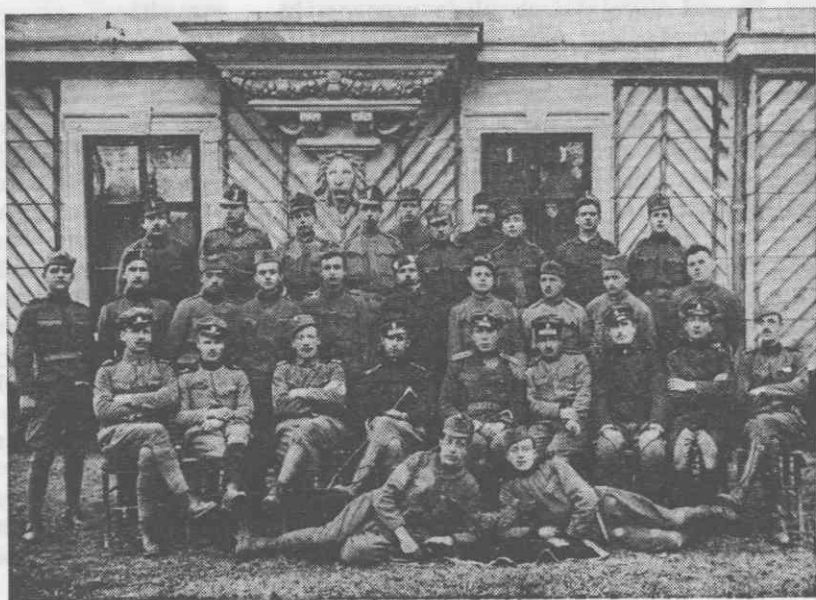
V vojski Kraljevine SHS se je vseh, ki so nosili prej avstro-ogrsko uniformo, prijel ime »crnožuti«. Ta zaničevana oznaka je delala mejo med njimi in kraljevimi srbskimi oficirji. Lahko pa dodamo, da so tudi mnogi izmed teh »crnožoltnih« častnikov naredili lepo vojaško kariero, žal pa njen vzrok niso bile vedno sposobnosti oficirja in njegova pripravljenost braniti državo. V bistvu je država sama terjala od častnika neznačajnost. Kdor se je z lahkoto odpovedal svoji narodni pripadnosti, kot se je moral poklicni častnik, se je lahko odpovedal tudi državi, kot se je pokazalo leta 1941. Eden izmed najbolj kričečih tovrstnih primerov je bil kameleonski Leo-Lav Rupnik. Po drugi strani pa se ni mogel nikamor povzpeti kateri izmed slovenskih častnikov — rodoljubov, ki so svoje rodoljubje dokazali tudi s krvjo.

Izmed častnikov Mariborskega pešpolka je bila najbolj kričeč primer »kariera« pogumnega branilca Radgone in enega izmed redkih odlikovancev z redom belega orla V. stopnje z meči — Benedikta Zeilhoferja. Znan je bil po lepem odnosu do vojakov in po nespornih vojaških sposobnostih, toda na njegovo vojaško službo so vplivali vzroki, ki z vojsko ne bi smeli imeti nobene zveze, na primer dejstvo, da je bil njegov tast znani mariborski politik SLS dr. Leskogar.⁸

Narodnostna podoba polka je prispevala v Mariboru, kot drugod, da so zrasle meje med vojaštvom in mestom. »Domači« polk ni bil več sestavljen iz domačih fantov. Prva pregraja je bil že jezik. Vojaška oblast je skušala še nadalje gojiti »domačnost« polka, vendar je ta ostala pri stikih med aktivnimi častniki in predstavniki vladajoče buržoazije. Tako so na »slavah« in ob podobnih priložnostih sedeli skupaj za pogrnenimi mizami oficirji s (srbsko govorečimi) poslanci, županom in vplivnimi posamezniki iz vrst kapitalistov in organizacij, ki so se zavzemale za »jedinstvo«.

Leto 1920 je bilo prelomno za sestavo slovenskih vojaški enot. Ali je ostalo vse skupaj brez odmevov? Enotna vojska je sodila v koncept državnega »jedinstva«. Avantgardna sila jugoslovanskega delavskega razreda — KPJ — se je na prvem in drugem kongresu izrekla za narodno »jedinstvo«, tako ob tem ni mogoče pričakovati posebej stališč proti enotni vojaški organizaciji. Ob realnost nove vojske je trčila slovenska buržoazija sama. Žal pa se ob njenih odzivih ne da izogniti vtisu, da je šlo bolj za poizkuse zadovoljiti vzburjeno ljudstvo, kot pa za resne napore

Redka fotografija našega slovenskega junaka Malgaja in njegovih borcev. Vsega nekaj dni pred smrtjo jo je poslal Janku Virantu v Sentjur pri Celju. Na zadnji strani fotografije je Franjo Malgaj lastnorodno napisal naslednje vrstice: »Guštanj, 24. IV. 19 Dragi! Tu Ti pošiljam ostanek naše prve jugoslovanske vojske na Koroškem. Srčne pozdrave, Franjo« Malgaj in njegovi imajo značilne uniforme in pokrivala slovenske vojske 1918/19

za spremembo stanja. »Jugoslovanski klub« je oktobra 1920 naslovil na vojnega ministra posebno spomenico. Poslanci so se zavarovali in uvodoma zapisali, da so dejansko pod pritiskom pritožb, ki so jih dobili, torej so samo neke vrste glas ljudstva. V bistvu pa je spomenica podoba takratne vojske in zato je prav, če jo navedemo v celoti, kot je bila v časopisu predstavljena slovenski javnosti.

»Spomenica naših poslancev glede ravnanja z našimi vojaki.«

»Jugoslovanski klub« je dobil od lokalnih organizacij svoje stranke iz cele Slovenije pa tudi od vojakov direktno, celo vrsto pisem in poročil o velikih nedostatkih v vojski in o neprimernem ravnanju z vojaki od strani podčastnikov in častnikov. V trdnem prepričanju, da hočete ne samo kot odgovorni minister, temveč tudi kot aktivni general, odpraviti nedostatke v korist naši domovini, se obračamo na Vas s to spomenico, zavedajoč se svoje lastne odgovornosti nasproti narodu in državi. Pritožbe so iz sledečih garnizij, odnosno krajev: Zaječar, Negotin, Subotica, Niš, Valjevo, Split, Knjaževac in Belgrad ter se nanašajo na sledeča dejstva.

1. Hrana moštva je ponekod nezadostna po množini, nesnažno kuhana često iz pokvarjenih sestavin, zato nezavžitna. Posebej pa še pride v poštev, da se kuhinja prav nič ne ozira na način življenja in prehranjevanja moštva, kakor ga je bilo moštvo vajeno celo dobo do svojega rekrutovanja.

2. Obлека moštva je nezadostna in pomanjkljiva, ravno tako tudi obutev, ali pa je sploh ni, in tako mora moštvo ali bosonogo služiti ali pa hoditi in delati v svoji lastni, večinom že strgani obleki in obutvi.

3. Povsod v vojašnicah vlada nesnaga, ki bi se dala odpraviti. Uši, stenice, miši, podgane in druga golazen muči moštvo podnevi in ponoči. Uprava ne skrbi dovoljno za čistočo in red, ter se posebej tudi premalo briga za zdravstveno stanje, da se vsled vnemarosti odgovornih faktorjev širi malarija in druge bolezni.

4. Med največje nedostatke v vojski pa spada dejstvo, da se z moštvom ravna popolnoma proti jasnim določbam vojnega zakona s tem, da se ljudi — često brez najmanjšega vzroka — batinja, klofuta in naravnost barbarsko kaznuje z gledanjem proti soncu. Posledica tega postojanja so težka telesna obolenost, deloma celo oglušitev in izguba vida. Taki in enaki slučajji se nam navajajo v pritožbah.

5. Neprimerno je npr. tudi to, da se ljudi kaznuje ali pa se iz kaprice ne dovoli po cele dneve, da bi pili vodo ali šli na izprehod.

6. Popolnoma običajno je po nekaterih oddelkih, da se posebej Slovence dosledno sramoti z izrazom »švaba«, ako medsebojno govorijo svoje narečje, in da se jim na nedostojen način kolne Boga in mater.

7. Naši vojaki se po nekaterih krajih silijo v pravoslavno cerkev in se jih sili delati križ po pravoslavnem predpisu, ne da se jim niti prilike, niti časa, da bi zadostili svojim verskim dolžnostim.

8. Izredno neugodno vpliva tudi dejstvo, da ne dobijo izplačanih svojih skromnih dnevnic.

9. Administrativna uprava posluje izredno počasi in nemarno. Vloge se po več mesecev ne rešijo in ležijo na mizah ali pa celo izginejo.

10. Vojakom se ne zaračunava služba, ki so jo deloma prostovoljno, deloma na poziv opravljali že v naši državi in v naši vojski.

11. Tudi je dejstvo, da pri nekaterih oddelkih naši vojaki ne dobivajo in ne smejo čitati časopisov iz svojih domačih pokrajin.

Ako pregledamo materialne in lične izdatke za vojsko, kakor so preliminirani lani in letos v državnem proračunu in računamo te izdatke na poedinega vojaka, pa primerjamo vse to z izdatki v Italiji, v Franciji in na Angleškem, pridemo do zaključka, da je naš vojak mnogo dražji, kakor oni, pa se veliko slabše hrani in oblači. O duševni hrani, o izobrazbi in o vzgoji še tukaj ne govorimo. Jasnó je, da morajo biti nedostatki v upravi.

Mi zato zahtevamo:

1. Da se z vojaštvom postopa strogo po zakonu. Kdor krši zakon napram moštvu, naj se takoj kaznuje ravno tako, kakor prostak. Le s tem nam je zajamčena dobra morala v armadi.

2. Odpravijo naj se vsi grajani navedeni nedostatki glede prehrane, oskrbe z obuvanjem in obleko in glede čistoče in higijene.

3. Vojaštvo se naj kolikor najbolj mogoče združuje po pokrajinah, iz katerih se rekrutira, in naj se posebej v oddelkih ne mešajo npr. Slovenci z Albanci. To je bilo in še obstoji v drugih armadah in jim nikakor ni v škodo. Vzgleđi Francije, Angleške, Italije in Amerike to jasno izpričujejo.

4. Moštvo naj ima vsaj nekaj oficirjev in podoficirjev iz svojih krajev, ker ti bolj razumejo njegove običaje in telesne ter duševne potrebe. Vsi skupaj pa se naj vzgajajo v duhu tradicij srbske vojske, kjer je bil oficir možu drug v trpljenju in veselju.

5. Zahtevamo končno takojšnjo preiskavo o navedenih nedostatkih v označenih krajih ter primerne ukrepe in ukaze, da se nedostatki odpravijo.

Gospod minister! Izročamo Vam to spomenico v nadi, da nam ne bo treba stopiti v javnost in grajati z javne tribune, kar je gnilega in neprimernega v vojski. Ako se naši zahtevi ne ustreže, bi bili v to prisiljeni. Sprejmite, gospod minister, izraz našega osebnega spoštovanja. Belgrad, dne 4. oktobra 1920. Za Jugoslovanski klub: dr. Ivo Hohnjec, I. Vesenjaki, Sušnik, Fon.⁹

Prišlo je tudi do nekaterih časopisnih napadov na militarizem. Segli so tudi dalje od razmer v vojski in v enem izmed uvodnikov v Slovincu je bilo med drugim zapisano: »Naš militarizem gre še dalje. On ne vidi svoje odlične in prve naloge v obrambi našega ozemlja od zunaj; on se ne smatra za organizatorja ljudske odporne sile proti vnanjim sovražnikom, ne, on hoče uporabiti svojo silo v notranjosti države proti našemu ljudstvu...«.¹⁰ Tovrstnim stališčem se ne da odreči odločnosti, vendar pa so se kmalu izgubila v strankarskem kompromisarstvu. Tudi regent Aleksander je v svojih govorih poudarjal, da je vojska najmočnejša in zadnja opora »jedinstva«. Tako se je bolj zanašal na vsiljeno jezikovno poenoteno velikosrbsko militaristično organizacijo kot na resnično enotnost jugoslovanskih narodov in narodnosti, ki so lahko enotni samo kot enakopravni in narodno ter razredno svobodni delovni ljudje.

Da je šlo pri vsem skupaj v glavnem samo za strankarsko nabiranje glasov pred bližnjimi volitvami in ne za resne napore za preobrazbo vojske, potrjuje tudi predvolilni shod dr. Ivana Tavčarja v Ljubljani. Za liberalce (JDS), ki so bili »državotvorni«, je bila armada glavna »moralistična sila« Jugoslavije in »glavni steber našega mednarodnega ugleda«. Kljub temu pa je dr. Tavčar novembra 1920 na predvolilnem shodu v Uniju dejal: »Če bomo imeli armado, morala bo kakor vsaka druga panoga državne uprave stati pod kontrolo parlamentarnega nadzorstva. Armada ne bo smela tvoriti, kakor se sedaj včasih pripeti, samostojno državo v državi. Tudi ne bo smela biti monopol za eno samo pleme, tako da bodo po sprejetju ustave morale v hipu odpasti tiste sramotne kulture in vsaki ljubezni do skupne domovine naravnost v obraz bijoče razmere, kakor jih doživljamo dandanes, ko se slovenski častniki iz služb pode in preganjajo kakor brezpravne pare. Tudi za armado zahtevamo popolno enakopravnost, in ustava mora Slovincem omogočiti, da postanejo enakopravni člani naše vojske, da se jim godi kakor vsakemu drugemu državljanu, tako da končno postane Slovenec magari še general Dravske divizije...«.¹¹ Klerikalce, ki so se imeli za

edine branilce slovenstva, so te besede ljubljanskega župana zbadle in so mu očitali, da je »gospod dr. Tavčar dobesedno prepisal program SLS glede armade...«, obenem pa zlobno namigovali, da bi se morali v Beogradu pozanimati za ta razdiralna stališča.¹²

JDS je imela v Mariboru velik shod 7. novembra 1920. Takrat je dr. Sernec med drugim dejal: »Treba nam utrjenje naše armade. Danes ruje SLS proti armadi in edinstvu in sicer s tem, da po deželi kuje tajne resolucije, ker se naši fantje pošiljajo kot vojaki v Srbijo, namesto da ostanejo doma. So že pozabili, kako so naši stari možje v interesu tuje države morali leta in leta prebiti na daljnih bojiščih? Našim fantom ne more nič škodovati, ako v našem lastnem interesu branijo tudi Albanijo, saj je vendar naša skupna meja.« Glede »grozodejstev« z našimi vojaki opozarja govornik na pretiranost teh vesti, priznava pa, da se kažejo tu in tam obsojanja vredni nedostatki. Ampak kar se tiče kot naravnost grozodejstev razvpitih slučajev, se je ugotovilo, da se nahajajo med našimi vojaki hujskači (renegati, komunisti), ki nalašč hujskajo naše brate celo tako daleč, da nalašč hodijo bosi in napol goli... Naša dolžnost je, da se zavarujemo proti taki sistematični gonji in da branimo ugled naše armade, saj je ona tista, ki bo osvobodila naše neodrešene brate.« (živahno odobravanje).¹³ Na tem zboru pa je minister Kukovec dejal: »Ne pozabimo tudi, da bo slovensko pleme vodilni narod v Jugoslaviji!«¹⁴

Te besede značilno pripovedujejo o stanju, ki ga je Edvard Kardelj imenoval kot sanje slovenske buržoazije o »nekaki vodilni poziciji v Jugoslaviji«. Z zmago velesrbske hegemonistične smeri in centralizma v našem notranjem političnem življenju so šli vsi podobni upi slovenske in hrvaške buržoazije dokončno po vodi.¹⁵ Ker pa so se ti računi slovenskih »voditeljev« izjalovili, pravi Kardelj naslednje: »Zgodilo se je natanko tako, kar so izkusili Slovenci že tolikokrat v zgodovini: vsako podpiranje reakcije je navsezadnje poslabšalo na eni strani položaj slovenskega naroda, na drugi strani pa je nujno zadelo tudi nosilca reakcionarne politike samega.«¹⁶

Po nekaterih prej omenjenih uporih proti militarizmu v začetku obstoja nove skupne kraljevine je tudi prej opozicijsko slovensko časopisje ubralo druge poti. Tako je Ilustri-rani Slovenec objavljal fotografije naših »vrlih« fantov — vojakov, ki so služili vojaški rok daleč od domovine. Kakšnega salta v ocenjevanju vojske je bilo sposobno to časopisje, zgovorno pripoveduje med drugim zapis ob jesenskih manevrih ljubljanske in

škofjeloške garnizije leta 1929.¹⁷ Pisalo je o zdravem duhu, ki vlada v naši armadi, o njeni dobri opremljenosti in o častnikih, »ki žive od jutra do mraka med svojimi vojaki, dele vse dobro in slabo z njimi, kar potem tudi ustvarja nekako medsebojno tovarištvo.« O tej isti temi pa je še celo desetletje kasneje, ko bi se lahko marsikaj že spremenilo na bolje, tovariš Tito leta 1940 med drugim zapisal, »da je nesposobnost vojaškega vodstva ena od pglavitnih ovir za okrepitev vojaške moči. Aktivni vojaki, podčastniki in častniki niso sposobni z vojaki ravnati človeško; vse, kar znajo, je dril s psovkami in prostaštvom. Zanje je človek postal objekt, od katerega samo zahtevajo. Ne razumejo, da boja za neodvisnost ni mogoče bojevati z objekti, temveč z zavednimi subjekti... Takšen odnos aktivnih starešin do moštva

»Pozdrav iz Užic, 26. II. 1922« piše zadaj na tej fotografiji Slovencev, ki sta morala na odslužitev vojaškega roka daleč od doma. Njuna uniforma je značilna za prva leta kraljevine SHS. Če upoštevamo, da je to »boljša« obleka za izhod iz kasarne, si ni težko predstavljati, kakšno šele je bilo vojakovo vsakdanje oblačilo. Starojugoslovanska vojska je podedovala izročilo stare srbske (in s tem carske ruske) vojske, kjer je bilo za vojaka vse dobro, oficirji pa so se oblačili kot gospodje. Tudi v oblačilih je bil velik prepad med vojaki in oficirji

ni naključen. Izhaja iz celotnega vojaškega sistema, iz odnosa podrejenosti, kot se uporablja iz nedemokratičnosti in brezpravnosti.¹⁸ Res je, da se tovariš Tito ob tem ne spušča v obravnavanje narodno mešane sestave moštva, se pa posebej zavzema za Arnavte na Kosovu, s katerimi v vojski »ne ravnaajo človeško, temveč se ravnanje z njimi zaradi neznanja jezika omejuje na neumnosti in sovražstvo; preganjajo jih, z njimi ravnaajo sovražno.«¹⁹

Služenje vojaškega roka daleč od svojih domačih krajev je delalo vojake (kot je to bilo tudi v Avstro-Ogrski) bolj primerne za obračunavanje z narodnim in proletarskim vrenjem. To je veljalo za vso državo, zlasti pa za garnizije v Makedoniji in še posebej na Kosovu, kjer je še vedno vladala okupacija, če uporabimo poimenovanje Dimitrija Tucovića za stanje, ki je nastalo po letu 1912.²⁰ Še bolj izrazito je bilo v starojugoslovanski državi izigravanje enega naroda proti drugemu v primeru žandarmerije. Kakšno vlogo je s tem prevzel tudi slovenski narod, je mogoče razbrati iz debate poslanca JNS dr. Janjića, ko je leta 1937 dejal, »da se ni čutil še nikdar tako ponižanega kot takrat, ko je videl, da so slovenski žandarji (med demonstracijami v Beogradu, opomba pisca) pretepli tri srbske arhiereje in jih zmerjali.«²¹ Tudi v Sloveniji je bila vojska vedno pri roki za poseg v notranjepolitično življenje. Tako je, na primer, po znanem spopadu proletariata z Orjuno vojska zasedla Trbovlje in o njenih namenih ni treba dvomiti

Kako so se v nekaj letih v Sloveniji spremenile ocene o skupni vojski, je pokazal tudi zbornik »Slovenci v desetletju 1918—1928.«²² Polkovnik Viktor Andrejka je v prispevku »Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes« dal vso podporo uveljavljeni vojaški organizaciji. »Ta dopolnitev (gre za eksteritorialno dopolnjevanje enot, opomba pisca) ima neovrženo prednost, da spoznava vojaštvo razmere, prebivalstvo in ozemlje cele naše domovine in da se v njem zbuja narodna zavest edinstva, ki mu veli, da mora braniti kot jugoslovanski vojak svojo domovino prav tako na Jadranu, Javorniku in Triglavu, kakor na albanski, bolgarski ali madžarski meji.« April 1941 teh pričakovanj ni potrdil.

Ob sklenitvi teh vrstic o razslovenjanju slovenskih enot po nastanku Kraljevine SHS je treba omeniti dejstvo, da »jedinstvena« vojaška organizacija ni prizadela samo slovenskih polkov. Na ozemlju celotne države je temeljito pretrgala s preteklostjo. Čeprav je

šlo za v bistvu velikosrbsko vojaško organizacijo, se je ta velikosrbskost kazala kot posledica interesa srbske buržoazije in monarha ter od svojih narodov odtujenih »voditeljev« slovenske in hrvaške buržoazije in ne kot interes srbskega naroda. Pometla je tudi s tradicijami starih srbskih s slavo ovenčanih polkov in jih ob narodno mešani sestavi moštva spremenila zgolj v formalizme. Tudi v Kraljevini Srbiji je krajevno poimenovanje polka pomenilo sestavo moštva in ta lokalpatriotski element je bil pomembna prvina bojnega duha enote. Razen tega pa so v novi državi tudi srbski rekruti morali na odslužitev vojaškega roka daleč od domačih krajev in svojih ljudi.

Tako lahko ob sklenitvi teh vrstic zapišemo kot povzetek, da je nastala po prvi svetovni vojni slovenska vojska s slovenskim moštvom, slovenskimi častniki in slovenskim poveljevalnim jezikom. Prvega februarja 1919 je z ustanovitvijo Dravske divizijske oblasti začel teči postopek ukinjanja slovenske vojske in razslovenjanja slovenskih polkov in drugih enot. Do tega je prišlo postopoma in za javnost neopazno. Slovenska javnost se je vznemirila šele leta 1920, ko je bilo že prepozno. Vrhovi naše slovenske politike so v svoji nenarodni politiki pustili posrbljenje slovenskih enot, o katerem se niso mogli z nobeno obliko demokratičnega izražanja izreči vojaki v teh enotah in o katerem se enako ni imela možnosti izreči slovenska javnost. Ni pomembna cena po kateri so slovenski voditelji prodali slovensko vojsko in slovenske vojaške enote Beogradu. Verjetno posebna slovenska vojska v takratni centralistični državi tudi ne bi mogla obstojati in v bratski skupnosti jugoslovanskih narodov tudi ne bi bila potrebna. Vendar se nikakor ne bi smelo zgoditi, da so bile ukinjene slovenske enote, ki bi zagotavljale slovenskim regrutom, da bi lahko odslužili vojaški rok v

svoji domovini in tudi pri tem ohranili temeljno pravico vsakega človeka in tudi Slovencev — svoj slovenski jezik. Strah pred tem, da bi bile slovenske enote separatistične ali premalo jugoslovanske, bi bil povsem iz trte izvit. Svoje jugoslovanstvo in željo po skupni jugoslovanski državi so slovenski vojaki dokazali na bojišču. Tako pa se je velikosrbska vojaška organizacija aprila 1941 sesula v nekaj dneh v nič in šele narodnoosvobodilni boj je ustvaril slovensko partizansko vojsko, ki je skupaj s partizani drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti izbojevala svobodo in revolucijo.

OPOMBE

1. Ivan J. Krpan: Istorija 45. pešadijskog mariborskog puka 1918—1922, Maribor, 1926. — 2. Lojze Ude: Boj za severno mejo 1918-19, Založba Obzorja, 1977, str. 209. — 3. Lojze Ude: Boj..., str. 216. — 4. Lojze Ude: Boj..., str. 192. — 5. Lojze Ude: Boj..., str. 196. — 6. Lojze Ude: Boj..., str. 215. — 7. Anton Mulej: Spomini, str. 9 (pri piscu). — 8. Ciril Skvarča: ustna izjava piscu, 1981. — 9. Spomenica naših poslancev glede ravnanja z našimi vojaki, Slovenec, 19. X. 1920, str. 1. — 10. Militarizem, Slovenec, 22. X. 1920, str. 1. — 11. Slovenec, 7. XI. 1920, str. 2. — 12. Slovenec, 7. XI. 1920, str. 2. — 13. Tabor, 10. XI. 1920, str. 1. — 14. Tabor, 10. XI. str. 1. — 15. Edvard Kardelj: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana, 1977, str. 420. — 16. Edvard Kardelj: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana, 1977, str. 421. — 17. Ilustrirani Slovenec, 24. XI. 1929, str. 372 in 273. — 18. Tito: Zbrana dela, VI. knjiga, Ljubljana, 1980, str. 82. — 19. Tito: Zbrana dela, VI. knjiga, Ljubljana, 1980, str. 82. — 20. Dimitrije Tucović: Srbija i Arbanija, jedan prilog kritici zavojevačke politike srpske buržoazije Beograd 1914, ponatis Radnička štampa, Beograd, 1974. — 21. Dr. Metod Mikuž: Slovenci v stari Jugoslaviji, Ljubljana, 1965, str. 455. — 22. Slovenci v desetletju 1918 do 1928, zbornik razprav iz kulturne in politične zgodovine, Ljubljana, 1928, znanstvena izdaja Leningradskoga društva v Ljubljani.